

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.089>

УДК 316:336

JEL CLASSIFICATION: G110

М.І. КАРЛІН

д-р екон. наук, проф.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

43025, м. Луцьк, просп. Воли, 13

E-mail: karlin.lutsk@gmail.com

ФОРМИ ФІНАНСОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ, ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД І ГРОМАДЯН

Розглянуто зміст нових форм фінансового стимулювання підвищення рівня соціально-економічної відповідальності бізнесу, територіальних громад та громадян, які сприяють становленню «зеленої» економіки в світі та в Україні. Виявлено вплив соціально відповідального бізнесу на обмеження викидів парникових газів та на розвиток відновлювальних джерел енергії. Розкрито соціальну роль територіальних громад та домогосподарств у становленні «зеленої» економіки в розвинутих країнах і необхідність використання цього досвіду в Україні. Проаналізовані соціально-економічні проблеми фінансування заходів зі становлення «зеленої» економіки в Україні на рівні окремих підприємств, територіальних громад, домогосподарств. Запропоновані напрями їх вирішення за допомогою використання «зелених» фінансів і їх складових: кліматичних фінансів, кліматичних позитивних та негативних стимулів, вуглецевого податку, вуглецевих бірж, «зелених» облігацій, «зеленого» тарифу, «револьверного» кредиту тощо. Досліджені соціально-економічні передумови отримання фінансової допомоги від Зеленого кліматичного фонду, інших міжнародних фінансових організацій українськими підприємствами, територіальними громадами та домогосподарствами в сучасних умовах.

Ключові слова: соціально-економічна відповідальність, еколого-економічний парадокс Пігу, «зелена» економіка, «зелені» фінанси, вуглецевий податок, «револьверний» кредит, «зелений» тариф.

Н.И. Карлин

д-р екон. наук, проф.

Восточноевропейский национальный университет
имени Леси Украинки

43025, г. Луцк, просп. Воли, 13

E-mail: karlin.lutsk@gmail.com

© КАРЛІН М.І., 2017

ISSN 2072-9480. Демографія та соціальна економіка, 2017, № 3 (31): 89–99

89

ФОРМЫ ФИНАНСОВОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА, ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН И ГРАЖДАН

Рассмотрено содержание новых форм финансового стимулирования повышения уровня социально-экономической ответственности бизнеса, регионов страны и граждан, которые способствуют становлению «зеленой» экономики в мире и в Украине. Определено влияние социально ответственного бизнеса на ограничение выбросов парниковых газов и на развитие воспроизводимых источников энергии. Раскрыта социальная роль территориальных общин и домохозяйств в становлении «зеленой» экономики в развитых странах и необходимость использования этого опыта в Украине. Проанализированы социально-экономические проблемы финансирования мероприятий, способствующих становлению «зеленой» экономики в Украине на уровне отдельных предприятий, территориальных общин и домохозяйств. Предложены направления их решения с помощью использования «зеленых» финансов и их составляющих: климатических финансов, климатических позитивных и негативных стимулов, углеродного налога, углеродных бирж, «зеленых» облигаций, «зеленого» тарифа, «револьверного» кредита и т. д. Исследованы социально-экономические предпосылки получения финансовой помощи от Зеленого климатического фонда, других международных финансовых организаций украинскими предприятиями, территориальными общинами и домохозяйствами в современных условиях.

Ключевые слова: социально-экономическая ответственность, эколого-экономический парадокс Пигу, «зеленая» экономика, «зеленые» финансы, углеродный налог, «револьверный» кредит, «зеленый» тариф.

M.I. Karlin

Dr. Sc.(Economics), Prof.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

43025, Ukraine, Lutsk, Volya Avenue, 13

E-mail: Karlin.Mukola@gmail.com

FORMS OF FINANCIAL STIMULATION OF ECOLOGIC RESPONSIBILITY OF BUSINESS, TERRITORIAL COMMUNITIES AND CITIZENS

The content of new forms of financial incentives for raising the level of socioeconomic responsibility of business, territorial communities and citizens that contribute to the establishment of a «green» economy in the world and in Ukraine is considered. The influence of socially responsible business on the limitation of greenhouse gas emissions and on the development of renewable energy sources is revealed. The social role of territorial communities and households in developing a «green» economy in developed countries and the necessity of using this experience in Ukraine are revealed. The socioeconomic problems of financing of measures for the establishment of the «green» economy in Ukraine at the level of individual enterprises, territorial communities and households are analyzed. Ways to solve them through the use of «green» finance and their components, such as climate finance, climatic positive and negative incentives, carbon tax, carbon stock exchanges, green bonds, green tariffs, revolving loans, etc, are proposed. Socio-economic preconditions for obtaining financial aid from the Green Climate Fund, other international financial organizations by separate Ukrainian enterprises, territorial communities and households under current conditions are researched. While using international financial assistance to solve climatic problems, it must be taken into account that a significant part of this assistance to poor countries may not be used effectively. Therefore, in our country, as well as in other developing countries, it is necessary to involve the public and the business as much as possible in order to control the use of «green» finance. To increase the level of socio-economic responsibility of business, territorial communities and individuals for the state of the environment, it is important for the state and local governments to stimulate financially the development of energy co-operatives in Ukraine, thousands of which work in different countries of the European Union.

Keywords: socio-economic responsibility, ecology-economic Pigou paradox, green economy, green finance, carbon tax, «revolving» credit, «green» tariff.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними проблемами. Сьогодні людство перебуває на новому етапі розвитку, який називають катастрофічним з точки зору впливу людини на клімат планети.

Для вирішення цієї проблеми ухвалено Кіотський протокол та Паризьку кліматичну угоду. Але соціально-економічний механізм реалізації цих угод поки не забезпечує поставлених ними цілей, що зумовлює необхідність пошуку додаткових заходів для стимулювання зменшення викидів парникових газів. Одним із них може стати підвищення ролі соціально-економічної відповідальності бізнесу, територіальних громад та домогосподарств у становленні «зеленої» економіки в світі. Важливо виявити форми стимулювання такої відповідальності, зокрема й фінансові (їх ще називають «зелені» фінанси), які дають змогу країнам світу, зокрема й Україні, досягти кліматичних показників, задекларованих у Кіотському протоколі та Паризькій кліматичній угоді.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у дослідження різних аспектів впливу соціальної відповідальності бізнесу на розвиток економіки, сприятливої до навколишнього середовища, належать зарубіжним та українським ученим, серед яких О. Беляєв (O. Beliaev), Е. Вайцзеккер (E. Vaiczekker), І. Вахович (I. Vahovich), О. Власюк (O. Vlasjuk), В. Геєць (V. Geiets), В. Голян (V. Golian), О. Губанова (O. Gubanova), Б. Данилишин (Danylyshyn), Г. Дейлі (G. Dejli), І. Запатріна (I. Zapatrina), В. Кравців (V. Kravtsiv), Н. Крафтс (H. Krafts), Е. Лібанова (E. Libanova), Д. Лижін (D. Lyzhin), О. Ляшенко (O. Liashenko), Р. Кламтам (R. Klamtam), Н. Павліха (N. Pavliha), Б. Порфір'єв (B. Porfiriev), Б. Рубцов (B. Rubtsov), Л. Руденко (L. Rudenko), П. Саблук (P. Sabluk), О. Сохацька (O. Sohatska), Д. Стігліц (D. Stiglits), І. Сторонянська (I. Storonianska), Дж. Сьєберт (D. Siebert), Ю. Туниця (Yu. Tynytsia), Дж. Фарлей (D. Farlej), М. Хвесик (M. Hvesyk), Є. Хлобистов (Ye. Hlobystov) та ін. Водночас бракує досліджень комплексного впливу ролі соціально-відповідального бізнесу, територіальних громад та домогосподарств на становлення «зеленої» економіки на місцях, хоча у розвинутих країнах є багато позитивних прикладів такого впливу. Тому необхідне активне фінансове стимулювання бізнесу, територіальних громад та домогосподарств до побудови «зеленої» економіки в Україні із урахуванням наявного світового досвіду.

Мета статті – розкриття змісту нових фінансових форм стимулювання підвищення ролі соціально-економічної відповідальності бізнесу, територіальних громад та домогосподарств у становленні «зеленої» економіки в Україні, оскільки наявні форми виконання кліматичних завдань, поставлених перед нашою країною в Кіотському протоколі та Паризькій кліматичній угоді, поки не дають належних результатів. Важливо проаналізувати досвід розвинутих країн із цього питання та використати його в Україні.

Виклад основного матеріалу. Значущим напрямом побудови соціально-ринкової економіки є фінансове стимулювання підвищення соціально-економічної відповідальності бізнесу, територіальних громад та домогосподарств до побудови «зеленої» економіки. Насамперед це проявляється під час реалізації заходів, передбачених у рамках державно-приватного партнерства. Визначення цього партнерства саме як державно-приватного, на думку І.В. Запатріної, не враховує той факт, що у місцевої влади наявні самостійні, відмінні від інтересів центральних органів влади, погляди на реалізацію інфраструктурних проєктів. Тому доцільнішим є використання терміну публічно-приватне партнерство [1, с. 95]. Передусім це стосується співпраці об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з бізнесом щодо вирішення кліматичних проблем на місцях. Одним із позитивних аспектів адміністративно-територіальної реформи в Україні стало збільшення фінансових ресурсів ОТГ, які вони можуть спрямовувати на заходи з поліпшення стану довкілля.

Однією з підвалин соціально-ринкової економіки є забезпечення екологічного порядку, що передбачає збереження навколишнього середовища, енергоефективність, використання альтернативних відновлюваних джерел енергії [2, с. 71]. Однак, за влучним зауваженням Дж. Стігліца, сьогодні глобалізація не працює для багатьох бідних людей у світі, а також для великої частини довкілля [3, с. 205]. Виходом із вказаної ситуації міг би стати перерозподіл доходів від заможних верств населення та багатих країн на користь бідних верств та країн, а також на підтримку «зеленої» економіки в світі, але при цьому важливо встановити оптимальну межу такого перерозподілу як у певній країні, так і між країнами.

Значний вклад у вирішення вказаної проблеми вніс Т. Пікетті, який зокрема підкреслив, що сучасний перерозподіл у соціальних державах базується насамперед на фінансуванні сукупності фундаментальних соціальних прав, а саме прав на освіту, охорону здоров'я та пенсію [4, с. 486–488]. Подальше розширення соціальної держави з темпами зростання на рівні 1930–1980 рр. означало б, що податки в 2050–2070 рр. складатимуть 70–80 % національного доходу. Відповідно, Т. Пікетті вважає, що таке різке збільшення розміру соціальної держави поки що є не реалістичним. Тому можна передбачити, що за сучасних умов розвиватимуться нові децентралізовані та спільні форми організації разом з інноваційними типами управління. Останнє, на наш погляд, насамперед стосується стабілізації та покращення кліматичних умов відтворення на місцевому рівні.

На думку зарубіжних учених [5], сучасний етап розвитку глобалізації та її вплив на природу зумовлює необхідність співпраці національних урядів у питаннях природокористування, та обумовлює необхідність створення міждержавних інституцій для спільного вирішення глобальних екологічних проблем. Такими є Зелений кліматичний Фонд, Глобальний екологічний фонд та ряд інших подібних структур, проблемою яких є фінансове наповнення, оскільки не існує обов'язкових джерел їх фінансування. Мова йде про добровільність здійснення внесків у подібні фонди провідними країнами світу, що сьогодні дуже важко досягти через загострення політичних відносин між ними. Треба також враховувати, що значна частина міжнародної фінансової допомоги для вирішення кліматичних проблем бідні країни використовують недостатньо ефективно. Багато досліджень свідчать, що до кінцевого споживача доходить 10–20 % міжнародної допомоги [6, с. 392]. Тому важливо поставити надання такої допомоги під контроль громадських екологічних організацій, що підвищить зацікавленість розвинутих країн у наданні допомоги.

У зарубіжній економічній літературі до складових «зеленої економіки» відносять роздрібні фінанси (екологічні штрафи та стимули), інвестиційні фінанси, управління активами, страхування, які в свою чергу, поділяються на певні елементи. На наш погляд, було б доцільним замість поняття «роздрібні фінанси застосовувати термін «екологічні податки та стимули», оскільки цей термін більше відповідає суті явища. На думку зарубіжних учених, «зелені» фінанси охоплюють різні галузі фінансів та фінансові продукти. Всіх їх можна об'єднати в три напрями: 1) фінансування інфраструктури; 2) фінансова допомога галузям та компаніям; 3) фінансові ринки [7, с. 14–15].

У структурі «зелених» фінансів виділяють і таку складову як кліматичні фінанси: витрати на розвиток низьковуглецевих технологій та зниження викидів парникових газів і / або адаптації до змін клімату та їхніх наслідків [8, с. 6]. Однак визначення кліматичних фінансів як економічної категорії ще відсутнє, тому необхідним є дослідження з метою чіткого відокремлення їх від «зелених фінансів». Здійснений

нами аналіз міжнародних документів та зарубіжної наукової літератури та практики з питань «зелених фінансів» дає змогу запропонувати таке визначення кліматичних фінансів як економічної категорії. Це — сукупність фінансових відносин між країнами та у країнах, пов'язаних із використанням фінансових важелів, інструментів, норм і нормативів, які сприяють збереженню й покращенню кліматичних умов з метою належного відтворення факторів виробництва та забезпечення сталого розвитку як в масштабах світу і груп країн, так і на рівні певної країни, її регіону, окремої територіальної громади. Відповідно, суб'єктами цих відносин є міжнародні організації (ООН, ЄС тощо), конкретні держави в особі їхніх урядів і парламентів, регіони країн, територіальні громади, домогосподарства.

Виходячи з вимог теорії суспільного добробуту А. Пігу, на продуктувачів забруднення навколишнього середовища необхідно накладати спеціальні підвищені податки («податок Пігу»), відшкодовуючи таким чином витрати держави на компенсацію населенню втрат насамперед від негативних зовнішніх екстерналій. Цей податок ми відносимо до негативних стимулів. У той же час збільшення видатків підприємств — забруднювачів навколишнього середовища змушує їх до скорочення (або до зупинення) виробництва в певному регіоні чи країні та переводу бізнесу в менш розвинуті країни, де екологічні вимоги не такі жорсткі, як у розвинутих країнах. У цьому випадку доцільно говорити про еколого-економічний парадокс Пігу (запропонований нами): підвищене оподаткування підприємств — забруднювачів навколишнього середовища змушує їх скорочувати зайнятість у розвинутих країнах, підвищуючи рівень безробіття в них. Це в свою чергу веде до зростання видатків у розвинутих країнах на допомогу безробітним, що сприяє зростанню податкового навантаження на платників податків у цих країнах. Виходом із цієї ситуації могло б стати використання не екологічних штрафів, а фінансових стимулів для тих підприємств, які зменшують викиди забруднювальних речовин, надання пільгових державних кредитів та гарантій на технічне переозброєння застарілих підприємств, надання їм податкових канікул на період реконструкції тощо. Передовсім це стосується тих підприємств, які активно застосовують у своїй діяльності принципи корпоративної соціальної відповідальності, зокрема щодо збереження довкілля.

Основою «зелених» фінансів у світі є використання вуглецевого податку (тобто ціни викидів з кожної тонни вуглекислого газу). Вуглецеві податки використовують багато держав Європи, а також Мексика та Японія. Щорічний світовий обсяг їх сплати становив 14 млрд дол. США (на квітень 2015 р.). Ціни на вуглець складають від 1 дол. за тонну вуглекислого газу в еквіваленті у Мексиці до 130 дол. у Швеції. Найчастіше ця ціна менше 10 дол. за тонну [8, с. 9]. Ставка вказаного податку в Україні становить 0,33 гривні (0,015 євро) за 1 тону вуглекислого газу в еквіваленті, тому він не створює належного стимулу до зменшення парникових викидів в атмосферу. Цьому може сприяти тільки самоорганізація населення на місцях та соціально відповідальний бізнес, оскільки наша держава не приділяє належної уваги збереженню довкілля. Аналіз основних пріоритетів бюджетної політики України [9, с. 12] показав слабку увагу влади до необхідності вирішення екологічних проблем (вони лише згадані в бюджетній резолюції 2013 р.), недостатню увагу приділено й державній підтримці впровадженню екологічно чистих технологій.

Новою формою реалізації принципів соціально відповідального бізнесу в розвинутих країнах в останні роки стає відмова частини фінансових інституцій від фінансування видобутку вугілля та виробництва електроенергії з нього, а також із інших викопних енергоносіїв, що розглядається як «брудні інвестиції». Під тиском

громадськості та враховуючи фінансові ризики такого інвестування не тільки фінансові структури, а й виробники в розвинутих країнах починають згортати подібні проекти. Так, ряд корпорацій Франції реалізують стратегії, направлені на обмеження викидів вуглецю спираючись на державну підтримку, зокрема на допомогу Агентства з захисту навколишнього середовища та енергоефективності Франції (АДЕМЕ). На початку квітня 2017 р. під тиском громадськості енергетичні компанії майже всіх країн ЄС (за винятком Польщі та Греції) підписали зобов'язання не будувати нових ТЕС, що працюють на вугіллі. Головною метою цієї ініціативи є скорочення обсягу парникових викидів в атмосферу.

Усе більше пенсійних і страхових фондів, які є найбільшими інвесторами в світі, виходять із програм фінансування видобування та переробки викопного палива, насамперед вугілля, що треба враховувати в Україні. Зокрема, французький пенсійний фонд (*FRR*), який оперує коштами близько 37 млрд євро, оголосив, що виходить з інвестицій у виробництво тютюну та в більшій частині — з інвестицій у вугільні акціонерні товариства. Ряд британських пенсійних фондів, з системи регіональних пенсійних фондів (*LGPF*), проголосили про вихід із вугільних акціонерних товариств у зв'язку зі зростанням фінансового ризику інвестування у них. Вони переорієнтовують свої кошти у товариства, пов'язані з виробництвом відновлюваної енергії. Німецькі пенсійні фонди дотримуються тенденцій аналогічних пріоритетів в інвестуванні, оскільки в Німеччині ухвалено рішення до 2035 р. повністю замінити енергію, отриману від спалювання вугілля, енергією від використання відновних джерел.

Важливою умовою підвищення соціально-економічної відповідальності бізнесу за збереження довкілля стають так звані «зелені» банки, широко розвинуті нині у США, Німеччині, інших країнах. Доцільно на державному рівні фінансово стимулювати їхній розвиток і в Україні. Термін «зелений» банк ще ніде не зареєстровано, ним позначають альтернативні фінансові інститути, які інвестують у захист навколишнього середовища, у раціональне використання природних ресурсів, підтримку сільського господарства та виробників біопродукції, а також забезпечують високий рівень прозорості фінансових операцій та соціальної відповідальності щодо власних клієнтів і співробітників. Кількість клієнтів «зелених» банків постійно зростає, хоча вони ще не складають конкуренції традиційним великим фінансово-кредитним закладам. В основному клієнтура подібних банків — особи з вищою освітою та доходом вище середнього, які хочуть знати, що відбувається з їхніми грошима та не бажають вкладати свої кошти в спекуляції на світовому фінансовому ринку. Вони зацікавлені насамперед у збереженні довкілля, що свідчить про зростання рівня соціально-економічної відповідальності населення за збереження навколишнього середовища. Зокрема, на початку 2017 р. керівництво німецького *Deutsche Bank* ухвалило рішення, що банк та його дочірні структури по всьому світі не будуть надавати кредити для видобутку енергетичного вугілля та побудови тепло- та електростанцій, які працюють на викопному паливі. Фінансування вже розпочатих проектів за участі *Deutsche Bank* у цій сфері буде поступово скорочуватися, а з часом припиниться взагалі. Це рішення було ухвалено *Deutsche Bank* під час проведення Паризької кліматичної конференції (грудень 2015 р.). Коли ще 400 державних та приватних компаній, які брали участь у цій конференції, пообіцяли допомогти в боротьбі з глобальним потеплінням.

Як свідчить звіт, оприлюднений *CDP (Climate Disclosure Project)* та *We Mean Business* напередодні засідання групи G20 наприкінці травня 2017 р. в Італії, майже 100 компаній із *Fortune Global 500* вже використовують такий фінансовий кліматичний інструмент, як «внутрішня ціна на карбон», який дає можливість врахувати

кліматичні ризики під час розробки стратегії розвитку компанії. Спираючись на розрахунки експертів, компанії користуються так званими ціновими коридорами, які демонструють ефективну ціну на викиди парникових газів на подальші 20–30 років для утримання темпів потепління на планеті. Вже сьогодні, за підрахунками *CDP* та *We Mean Business*, середня внутрішня ціна на викиди парникових газів у межах корпорацій енергетичного сектору коливається близько 35 дол. США за тону вуглекислого газу в еквіваленті у 2020 р. та 30–100 дол. США в 2050 р. [10].

У грудні 2016 р. Рада фінансової стабільності (*FSB*), до якої входять центральні банки та міністри фінансів групи *G20*, ухвалила рекомендації для фінансових інвесторів (банків, страхових компаній, фондів, що управляють фінансовими активами) та для нефінансових організацій щодо добровільного інформування про потенційний вплив їхніх інвестицій на зміну кліматичних умов у світі. Акцент припадатиме на ринкове стимулювання тих інвесторів, які своїми інвестиціями поліпшують кліматичні умови господарювання. Це повинно суттєво підвищити рівень корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в провідних країнах світу.

Однією з найскладніших екологічних проблем є збереження та відновлення лісів на планеті, які поглинають значну частину вуглекислого газу. У 2010 р. Європейська Комісія ратифікувала Зелену книгу про захист лісів в ЄС, до якої пізніше вносили зміни. Зараз цей документ містить план дій до 2030 р. Основним напрямом є шлях до так званої «зеленої економіки», яка забезпечує вигоду бізнесу від ведення лісового господарства за максимального збереження природних ресурсів. У плані ефективного використання лісових ресурсів для збереження клімату заслуговує на увагу передусім досвід країн Балтії, де функціонують біржі з продажу деревини, що робить для бізнесу вигідною діяльністю із вирощування лісу [11, с. 21]. Оскільки цей ринок працює, країни Балтії не відчувають проблем з лісом. Подібний досвід має і Данія.

У сучасних умовах брак коштів на відновлення лісів, як і на побудову «зеленої» економіки в Україні в цілому, робить необхідним розвиток публічно-приватного партнерства. Станом на 01.01.2016 р. в нашій країні виконувалося 177 проектів на засадах державно-приватного партнерства, основними сферами реалізації яких були утилізація відходів, очищення води та водопостачання, розбудова транспортної інфраструктури [12, с. 8]. Найпоширенішою формою співробітництва між державним і приватним секторами в Україні є концесія, хоча світова практика знає й інші ефективні форми. В цьому плані на увагу України заслуговує досвід публічно-приватного партнерства в Канаді, де для забезпечення фінансування програм будівництва і подальшого оперативного управління різноманітними інфраструктурними об'єктами в регіонах (зокрема й екологічними) переважною формою реалізації стало партнерство федерального уряду з приватними компаніями або консорціумами. При цьому низку об'єктів створено за принципом «побудувати – використати – передати». Це означає, що держава за свої кошти будує потрібні об'єкти та передає їх у використання бізнесу в регіонах, де немає належних фінансових ресурсів для їх побудови.

Позитивним прикладом підвищення ролі соціально-економічної відповідальності громадян у вирішенні проблеми потепління в США є те, що керівництво окремих штатів, зокрема Каліфорнії, враховуючи вимоги виборців, ставить умовою отримання енергії на своїй території переважно від підприємств відновної електроенергетики та поступової заборони на використання електроенергії, отриманої за допомогою викопних енергоносіїв. Під тиском громадськості подібну політику упроваджують усе більше суб'єктів господарювання цих штатів, відмовляючись від електроенергії, отриманої з використанням викопних енергоносіїв. Загалом до міжнародного руху

відмови від інвестицій у викопне паливо в різних регіонах світу вже приєдналося понад півтисячі установ, насамперед деякі університети США, Великої Британії, інших країн. До цього руху долучилися й такі структури як найбільша в Європі страхова компанія *Allianz SE*, суверенний фонд Норвегії, пенсійний фонд Осло. Президент Фонду братів Рокфеллерів у вересні 2014 р. оголосив відмову інвестувати 860 млн дол. США в проекти, пов'язані з викопним паливом.

У цьому плані у нашій країні на усебічну підтримку заслуговує політика децентралізації, яка формує відповідальне ставлення територіальних громад та громадян до довкілля. Бажано, щоб вона реально здійснювалась за польським зразком, відповідно до якого територіальні громади гмін Польщі мають повну самостійність у використанні власних фінансових ресурсів, зокрема й на екологічні проекти. Поки в Україні подібного не вдалося досягнути, оскільки найбільш вагомі й стійкі джерела бюджетних доходів, як і до реформування, залишаються в державному бюджеті. Тому заслуговує на увагу пропозиція В.М. Новікова щодо спрямування в місцеві бюджети неподаткоспроможних регіонів України переважної частини податку на прибуток приватних підприємств. Решту доходів (2–5 %) треба перераховувати до державного бюджету. В податкоспроможних регіонах навпаки доцільно переважну частину податку на прибуток приватних підприємств перераховувати до державного бюджету, а решту залишати в місцевих бюджетах. Подібний принцип варто застосовувати й до акцизу на алкоголь, тютюнові вироби, товари широкого вжитку [13, с. 79]. Необхідно урахувати й пропозицію Ю.Ю. Туниці, про те, що треба використовувати, охороняти й відтворювати в єдиному процесі як природні ресурси, так і природне життєве довкілля та його якість. А кошти на охорону й відтворення якості природного довкілля і біологічно відновних ресурсів треба акумулювати у регіональних бюджетах з прибутків від їх використання [14, с. 144]. Частково це вирішено в 2015 р., оскільки 80 % екологічного податку в Україні тепер зараховується до спеціального фонду місцевих бюджетів (крім певних винятків).

Позитивним у плані підвищення ролі відповідальності громадян стосовно вирішення проблем довкілля в нашій країні є досвід Дніпропетровщини, де за допомогою ІТ-волонтерів створено екосайт, на якому можна отримати інформацію про стан довкілля в конкретному місці області, в тому числі щодо найбільших забруднювачів навколишнього середовища. Дещо в цьому плані робить і соціально відповідальний бізнес: для переробки сміття в м. Дніпро англійська компанія «Фарстон» планує встановити сучасну сортувальну лінію вартістю 35 млн дол. США, на якій тверді побутові відходи відбиратимуться і перероблятимуться. Але частину сміття все ж таки доведеться утилізувати на спеціальному полігоні, оскільки населення не готово до сортування сміття за європейськими стандартами. Крім того, для посилення контролю за збереженням довкілля на рівні територіальних громад доцільно фінансово стимулювати використання ними екологічних стартапів, спрямованих на моніторинг стану навколишнього середовища.

Для підвищення відповідальності територіальних громад та громадян щодо побудови «зеленої» економіки в Україні варто всебічно підтримувати використання так званого бюджету участі (партисипативного бюджету). Цей ресурс має бути спрямований на проекти, найважливіші для мешканців конкретної громади. Разом з тим, проблемою є активізація її жителів щодо прийняття місцевої ініціативи. Причиною, на наш погляд, є масова недовіра жителів України один до одного. Крім того, в умовах значної нерівності в суспільстві серед жителів панує небажання працювати легально та платити податки. Певною мірою це пов'язано з тим, що в Україні, на

відміну від розвинених країн, тягар податків покладено на бідні верстви населення. В нашій країні заможні верстви населення платять значно меншу частку податків, а бідні – відповідно значно більшу, ніж у США, модель економіки якої максимально відповідає ліберальним принципам [15, с. 15].

Для підвищення рівня відповідальності бізнесу, територіальних громад та окремих громадян за стан довкілля державі та органам місцевого самоврядування важливо стимулювати розвиток в Україні енергетичних кооперативів, які використовують відновлювальні джерела енергії. Тисячі таких кооперативів працюють у розвинутих країнах. Серед них є й невеликі кооперативи, й потужні, що володіють сонячними, вітровими та біогазовими електростанціями. Членами таких кооперативів є окремі громадяни, фермерські господарства та компанії. Посилює відповідальність громадян за стан довкілля і використання «зеленого тарифу» на електроенергію для домогосподарств, які самостійно отримують електроенергію за рахунок енергії сонця, вітру, надр. У нашій країні з 04.06.2015 р. встановлені нові «зелені» тарифи для домогосподарств, які продають електроенергію державі, з прив'язкою до курсу євро. У результаті протягом 2014–2016 рр. кількість таких господарств зросла з 21 до 720. Позитивно впливають на підвищення відповідальності громадян за стан довкілля «теплі» кредити для населення та об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), частину витрат за якими бере на себе влада.

Новою формою використання «зелених» фінансів у світі стає й так званий «револьверний» кредит для бюджетних організацій, який можна було б використати і в Україні для підвищення відповідальності місцевих територіальних громад за стан навколишнього середовища. Суть його полягає у поетапному застосуванні енергоощадних технологій для бюджетних установ. Спочатку виділяється відповідний пільговий кредит від міжнародних фінансових організацій на першу бюджетну організацію, потім отримана від цього економія спрямовується на запровадження енергоощадних технологій у іншій бюджетній організації і так далі. Важливою є підтримка цієї ініціативи з боку місцевих органів влади.

Висновки. Однею з нових форм прояву соціально-економічної відповідальності в сучасному світі стає посилення відповідальності бізнесу, територіальних громад і громадян за стан довкілля, яке перебуває в кризовому стані. Для цього у розвинутих країнах усе більше використовують «зелені» фінанси. Вони охоплюють різні галузі фінансів та фінансові продукти, які можна об'єднати в три напрями: 1) фінансування інфраструктури; 2) фінансова допомога галузям та компаніям; 3) фінансові ринки. Важливою складовою «зелених» фінансів є кліматичні фінанси.

За сучасних умов для підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності бізнесу за стан довкілля доцільно використовувати не екологічні штрафи, а фінансові стимули для тих підприємств, які зменшують викиди забруднювальних речовин, надання пільгових державних кредитів і гарантій на технічне переозброєння застарілих підприємств, надання їм податкових канікул на період реконструкції тощо.

До сучасних фінансових форм стимулювання підвищення рівня соціально-економічної відповідальності бізнесу, територіальних громад та громадян, спрямованих на побудову «зеленої» економіки в світі, доцільно віднести вуглецевий податок, «зелені» облігації, «зелений» тариф, «револьверний» кредит, «теплі» кредити тощо. Організаційними структурами, які можуть надавати фінансову кліматичну допомогу та кредити, є вуглецеві біржі, «зелені» банки, міжнародні кліматичні установи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Запатрина І.В. Перспективы использования механизмов публично-частного партнерства для развития инфраструктуры в Украине / И.В. Запатрина // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — № 1. — С. 94–102. — doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.094>
2. Соціальна економіка: навч. посіб. — 2-е вид., без змін / [О.О. Беляєв (кер. авт. кол.), Є.Б. Ніколаєв (наук. ред.), А.В. Келічавий та ін.]. — Київ : КНЕУ, 2016. — 481, [7] с.
3. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар: Пер. з англ. / Дж. Стігліц. — Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. — 252 с.
4. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті: Пер. з англ. Н. Палій / Т. Пікетті. — Київ : Наш Формат, 2016. — 696 с.
5. Crafts N. Globalization and Growth in the Twenties Century // IMF. — 2000. — Р. 27–29.
6. Аджемоглу Д. Чому нації занепадають Пер. з англ. О. Дем'янчука / Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон. — Київ : Наш Формат, 2016. — 440 с., іл.
7. Рубцов Б.Б. «Зеленые финансы» в мире и в России: монография / Б.Б. Рубцов, И. А. Гусева, А. И. Ильинский, И. В. Лукашенко, С.А. Панова, А.Ф. Садретдинова, С.М. Алыкова; под ред. Б.Б. Рубцова. — М. : РУСАЙНС, 2016. — 170 с.
8. Порфирьев Б.Н. «Зеленые» тенденции в мировой финансовой системе / Б.Н. Порфирьев // Мировая экономика и международные отношения. — 2016. — № 9. — С. 5–16.
9. Тулай О.І. Державні фінанси у забезпеченні сталого людського розвитку Автореф. дис... д-ра. екон. наук за спец.08.00.08. — гроші, фінанси і кредит / О.І. Тулай; Терноп. Нац. екон. ун-т. — Тернопіль. 2017. — 40 с.
10. Гичка О., Сущенко О. Make the world great again: навіщо США виходять з Паризької угоди [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/02/7066632/>
11. Савчук С. Котельні сьогодні — це моветон / С. Савчук // Український тиждень. — 2017. — № 7. — С. 18–21.
12. Власюк О.С. Соціально-економічний розвиток регіонів України в умовах децентралізації влади: виклики, загрози, нові механізми / О. Власюк // Регіональна економіка. — 2016. — № 3. — С. 5–9.
13. Новіков В.М. Інституціональні механізми реалізації соціального потенціалу децентралізації / В.М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 3. — С. 70–82. — doi: <https://doi.org/10.15407/dse2016.03.070>
14. Наукові дискусії // Регіональна економіка. — 2016. — № 3. — С. 142–162.
15. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — № 1. — С. 5–22. — doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005>

REFERENCES

1. Zapatrina, I.V. (2012). Perspektivy ispolzovania mehanizmov publichno-chastnogo partnerstva dlia razvitiia infrastruktury v Ukraine. [Prospects of using public-private partnership mechanisms for infrastructure development in Ukraine]. *Demografiya ta socialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1, 94–102. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.094> [in Russian].
2. Nikolaev, E.B. (Eds.). (2016). *Socialna ekonomika [Social economy]*. Kyiv. KNEU [in Ukrainian].
3. Stiglic, D. (2003). *Globalizaciia ta ii tiagar [Globalization and its burden]*. Kyiv. KM Akademia [in Ukrainian].
4. Piketti, T. (2016). *Kapital v XXI stolitti [Capital in the XXI-st century]*. Kyiv. Nach format [in Ukrainian].
5. Crafts, N. (2000). *Globalization and Growth in the Twenties Century*. IMF.
6. Adshemoglu, D., & Robinson, D. (2016). *Chomu natsii zanepadaiut [Why nations fail]*. Kyiv. Nach format. [in Ukrainian].
7. Rubcov, B.B., Guseva I.A., & Iliinskii, A.I. et al. (2016). «Zelenye financy» v mire i Rossii. [«Green finance» in the world and in Russia]. Moscow. RUSAJNS [in Russian].

8. Porfirev, B.N. (2016). «Zelenye» tendencii v mirovoj finansovoj sisteme [«Green» trends in the world financial system]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenia - World Economy and International Relations*, 9, 5-16. [in Russian].
9. Tulaj, O.I. (2017). Derzhavni finansy u zabezpechenni stalogo liudskogo rozvytku. [Public finances in ensuring the sustainable human development]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil. [in Ukrainian].
10. Gychka, O., & Suzhenko O. (n.d.). Make the world great again: navizho US vychodiat z Paryzkoj ugody. *eurointegration.com.ua*. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/02/7066-632/>
11. Savchuk, S. (2017). Kotelni ciogodni – ce moveton [Boiler houses today are a mauvais ton]. *Ukrainkyj tyzhden - Ukrainian week*, 7, 18-21. [in Ukrainian].
12. Vlasiuk, O.S. (2016). Socialno-ekonomichnyj rozvytok regionov Ukrainy v umovah decentralizacii vlady: vyklyky, zagrozy, novi mechanizmy [Socio-economic development of Ukraine's regions in terms of power decentralization challenges, threats, new mechanisms]. *Regionalna ekonomika - Regional economy*, 3, 5-9. [in Ukrainian].
13. Novikov, V.M. (2016). Instytucionalni mechanizmy realizacii socialnogo potencialu dectntralizacii [Institutional mechanisms for realization of social potential of decentralization]. *Demografia ta socialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 3, 70-82. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2016.03.070> [in Ukrainian].
14. Naukovi dyskusiyi [The scientific discussions]. (2016). *Regionalna ekonomika - Regional economy*, 3, 142-162. [in Ukrainian].
15. Libanova, E.M. (2012). Socialni problemy modernizacii ukrainskoi ekonomiky [Social problems of modernization of the Ukraine's economy]. *Demografia ta socialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 1, 5-22. doi: <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 12.07.2017.